

## MEZHEPLERİN DOĞUŞUNA TESİR EDEN SEBEPLER

**Prof.Dr. Mehmet ATALAN<sup>1</sup>**

Hız. Peygamber'in sağlığında İslâm toplumu içerisinde ne siyasal ve itikadî mezheplerden ne de fikhî-amelî mezheplerden söz etmek mümkündür. Çünkü Hz. Muhammed'in hayatta olduğu dönemde dinin kurucu kaynağı olan vahiy devam etmekte, ortaya çıkan sorunlar doğrudan doğruya peygamberin rehberliğiyle çözüme kavuşturulmaktadır. Bu nedenle Müslüman toplum içinde henüz kurumsallaşmış yorum farklılıklarından veya sistematik mezhep yapılanmalarından bahsedilemez. Başka bir ifadeyle, mezheplerin ortaya ıkışı İslâm'ın teşekkül sürecinin değil, İslâm'ın tarihsel gelişim sürecinin bir ürünüdür.

Mezheplerin oluşumu, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslüman toplumun karşı karşıya kaldığı siyasal, sosyal ve düşünsel gelişmelerle yakından ilişkilidir. Vahyin sona ermesiyle birlikte Müslümanlar, karşılaştıkları yeni meseleleri kendi bilgi birikimleri, yorum kapasiteleri ve içinde buldukları tarihsel şartlar çerçevesinde değerlendirmeye başlamışlardır. Bu süreçte ortaya çıkan farklı yorumlar zamanla belirli düşünce ekollerine dönüşmüş ve mezhepler adı verilen kurumsal yapılara zemin hazırlamıştır.

İslâm düşünce tarihinde ortaya çıkan ilk mezhep genellikle Haricîlik olarak kabul edilmektedir. Haricîlik, özellikle Hz. Ali ile Muâviye arasında gerçekleşen Sıffin Savaşı ve sonrasında yaşanan hakem olayı bağlamında ortaya çıkan siyasal ve itikadî tartışmaların bir sonucu olarak teşekkül etmiştir. Daha sonraki süreçte ise Mürcie, Şia ve Mu'tezile gibi itikadî yönü ağır basan mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu mezhepler, iman, büyük günah, siyasi otorite, insan fiilleri ve ilahî adalet gibi temel konularda geliştirdikleri farklı görüşlerle İslâm düşünce tarihinde önemli bir yer edinmişlerdir.

Fikhî mezheplerin ortaya çıkışı ise itikadî mezheplere göre daha geç bir döneme rastlamaktadır. Fikhî ekollerin sistematik bir biçimde teşekkül etmesi özellikle hicrî ikinci asırdan itibaren gerçekleşmiştir. Bu dönemde İslâm coğrafyasının genişlemesi, farklı kültür ve toplumlarla karşılaşılması ve yeni hukuki meselelerin ortaya çıkması, İslâm hukukunun sistemli bir şekilde yorumlanmasını gerekli kılmıştır. Bu süreçte Hanefîlik, Mâlikîlik, Şâfîlik ve

---

<sup>1</sup> Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri İslam Mezhepleri Tarihi Öğretim Üyesi

Hanbelilik gibi fikhî mezhepler ortaya çıkmış ve zamanla geniş takipçi kitleleri edinmiştir.

Ehl-i Sünnet kavramının ortaya çıkışı da bu tarihsel gelişim süreciyle yakından ilişkilidir. Haricilik, Şîlik, Mu‘tezile ve Mürcie gibi mezhepler kendi görüşlerini sistemli bir şekilde ortaya koyarak çoğunluk Müslümanlardan ayrıldıklarını ifade etmeye başladıklarında, Müslüman toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan kesimin görüşlerinin de belirli bir çerçevede ifade edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç sonucunda ortaya çıkan düşünce geleneği “Ehl-i Sünnet” adıyla anılmıştır. Bu yönüyle Ehl-i Sünnet’i Haricilik veya Şîlik gibi belirli bir mezhep olarak değerlendirmek yerine, Müslüman çoğunluğun din anlayışını ifade eden geniş bir gelenek olarak görmek daha doğru bir yaklaşımdır olacaktır.

Hz. Peygamber’e gelen ilk vahiy ile birlikte insanlık tarihinde yeni bir düşünsel ve ahlaki akış başlamıştır. Bu süreci bir dağın eteğinden fişkıran bir kaynağa benzetmek mümkündür. Allah’a, ahiret gününe ve Hz. Muhammed’in peygamberliğine iman eden insanların oluşturduğu İslâm toplumu, kaynaktan doğan ve denize doğru akan bir nehir gibi tarihsel akışını sürdürmüştür. Bu akış, insanlık var olduğu sürece devam edecek olan bir düşünce ve medeniyet hareketini temsil etmektedir.

Bu tarihsel akış sırasında zaman zaman farklı şartların etkisiyle ana akımdan ayrılan bazı düşünce kolları ortaya çıkmıştır. Bu kolların bir kısmı tarihsel süreç içinde ortadan kaybolmuş, bir kısmı ise ana akımla paralel bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Bazı durumlarda ise çoğunluğu temsil eden yapı içinde farklı düşünsel eğilimler ortaya çıkmış ve bu eğilimler zamanla yeni yorum biçimlerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Mezheplerin ortaya çıkışı ve gelişimi, bu tarihsel akışın doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

İslâm Mezhepleri Tarihi disiplini, bu süreçte ortaya çıkan düşünsel farklılaşmaları ve kurumsallaşan mezhepsel yapıları inceleyen önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezhepler tarihi, yalnızca dinî düşünce akımlarının ortaya çıkışını açıklamakla kalmaz; aynı zamanda insanın inanç, siyaset ve toplumsal düzen konusundaki arayışlarını da gözler önüne serer. Bu alan, vahyin rehberliğinde hayatını anlamlandırarak Tevhid eksenli bir yaşam kurmaya çalışan

insanlarla, bireysel arzularını mutlaklaştırarak farklı yönelişlere savrulan toplulukların tarihsel serüvenini anlamaya imkân sağlar.

Bu bakımdan mezhepler tarihi, yalnızca geçmişte ortaya çıkan mezheplerin kronolojik bir dökümünü sunan bir disiplin değildir. Aynı zamanda insanlık tarihinin din, düşünce ve siyaset alanındaki tecrübelerini ortaya koyan bir ibret levhası niteliği taşımaktadır. Mezhepler tarihi sayfalarında, vahyin rehberliğinde insanlık değerlerini yücelten toplumların yanı sıra, bireysel tutkuların ve güç mücadelelerinin dinî düşünceyi nasıl etkileyebildiğini de görmek mümkündür. Bu yönüyle mezhepler tarihi, hem İslâm düşüncesinin gelişimini anlamak hem de dinin tarihsel süreç içinde nasıl yorumlandığını kavramak açısından önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Siyâsî ve itikâdî mezheplerin ortaya çıkışında etkili olan birçok faktörden söz etmek mümkündür. Bununla birlikte, mezheplerin doğuşunda belirleyici rol oynayan başlıca etkenlerin, adından da anlaşılacağı üzere siyâsî ve itikâdî nitelik taşıdığı söylenebilir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslüman toplumun karşı karşıya kaldığı siyasal otorite tartışmaları, yönetim biçimine dair farklı görüşler ve inanç alanında ortaya çıkan yorum farklılıkları, mezheplerin oluşum sürecini doğrudan etkilemiştir. Bu siyâsî ve itikâdî faktörler zamanla başka sosyal, kültürel ve entelektüel unsurlarla da birleşerek dinin anlaşılma biçimleri üzerinde etkili olmaya başlamış ve böylece İslâm düşüncesi içinde belirgin yorum farklılıkları ortaya çıkmıştır.

Bu farklılaşmaların ortaya çıkmasında en temel unsurun insan olduğu açıktır. Çünkü dini anlayan, yorumlayan ve hayatına uygulamaya çalışan varlık insandır. Dolayısıyla mezhepler, ilahî vahyin kendisi değil; vahyin insan tarafından anlaşılması sürecinde ortaya çıkan beşerî yorumların kurumsallaşmış biçimleridir. Bu nedenle mezheplerin doğuş sebeplerini sağlıklı bir şekilde anlayabilmek için hem birey hem de toplum düzeyinde insan unsurunun belirleyici rolünü dikkate almak gerekmektedir. İnsan faktörü göz ardı edildiğinde mezheplerin ortaya çıkışını ve gelişimini anlamak büyük ölçüde zorlaşacaktır.

İnsan, sahip olduğu akıl, irade, bilgi birikimi ve sosyal çevreyle birlikte dinî metinleri anlamaya çalışır. Ancak insanların düşünme biçimleri, bilgi seviyeleri, psikolojik eğilimleri ve içinde buldukları sosyal şartlar birbirinden farklıdır. Bu

farklılıklar, dinin yorumlanmasında da çeşitli bakış açılarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla mezheplerin oluşumu, bir bakıma insanın düşünsel çeşitliliğinin dinî yorum alanına yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan mezheplerin doğuşunu yalnızca insan faktörüyle açıklamak da yeterli değildir. Dinî yorum farklılıklarının ortaya çıkmasında dinin kendi yapısından ve özelliklerinden kaynaklanan bazı unsurların da önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Çünkü mezheplerin tartışma konusu doğrudan doğruya dinin kendisidir. Bu nedenle kutsal metinlerin anlaşılması, yorumlanması ve uygulanması sürecinde ortaya çıkan farklı yaklaşımlar, mezheplerin oluşumunda önemli bir etken olmuştur.

Kur'ân'ın dili, üslubu ve bazı konularda genel ilkelere dayanan anlatım biçimi, farklı yorumlara imkân tanıyan bir yapıya sahiptir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in konumu, sünnetin bağlayıcılığı ve hadislerin yorumlanması gibi meseleler de İslâm düşüncesinde farklı yaklaşım biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum, İslâm düşünce geleneğinin tek boyutlu bir yapıya sahip olmadığını; aksine farklı yorum ve anlayışların ortaya çıkmasına elverişli bir düşünsel zemin barındırdığını göstermektedir.

Mezheplerin ortaya çıkışında etkili olan bir diğer önemli unsur ise tarihsel ve kültürel çevredir. İslâm öncesi Arap toplumunun sosyal yapısı, kabilecilik anlayışı, siyasal gelenekleri ve kültürel mirası, erken dönem İslâm toplumunun düşünce dünyası üzerinde belirli ölçülerde etkili olmuştur. Özellikle kabile bağlarının güçlü olduğu bir toplumda siyasal liderlik meselesinin farklı tartışmalara yol açması, mezheplerin doğuşunu etkileyen faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Bunun yanı sıra İslâm'ın kısa süre içinde geniş coğrafyalara yayılması ve farklı kültürlerle karşılaşması da mezheplerin oluşum sürecini etkileyen önemli bir gelişmedir. İslâm toplumunun İran, Bizans ve Hint medeniyetleri gibi köklü kültürlerle temas kurması, yeni düşünce biçimlerinin ve felsefî tartışmaların İslâm dünyasına girmesine yol açmıştır. Bu karşılaşmalar sonucunda Müslüman düşünürler, hem kendi dinî kaynaklarını yeniden yorumlama hem de yeni ortaya çıkan entelektüel sorulara cevap verme ihtiyacı duymuşlardır. Bu süreçte ortaya

çıkan farklı yorum biçimleri zamanla belirli düşünce ekollerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak siyâsî ve itikâdî mezheplerin doğuşu tek bir sebebe indirgenemeyecek kadar çok boyutlu bir süreçtir. İnsan faktörü, dinin yapısal özellikleri, siyasal gelişmeler, toplumsal şartlar ve kültürel etkileşimler bu sürecin temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Mezheplerin ortaya çıkışı, İslâm düşüncesinin tarihsel gelişimi içinde ortaya çıkan doğal bir farklılaşma süreci olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle mezhepler, İslâm'ın kendisi değil; İslâm'ın tarih boyunca farklı şartlar altında anlaşılma ve yorumlanma biçimlerinin kurumsallaşmış ifadeleri olarak görülmelidir.

#### b.b.a. Mezheplerin Doğuşunda İnsan Unsurunun Rolü

Din, insanın varoluşunu anlamlandırmasına ve insanlığını en iyi şekilde gerçekleştirebilmesine imkân sağlayan temel rehberlerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle din, insan hayatına yön veren ilahî bir kılavuz niteliği taşımakta ve insanın bireysel ve toplumsal varlığını daha anlamlı bir zemine oturtmasına yardımcı olmaktadır. Din insan içindir; dolayısıyla dinin anlaşılması, yorumlanması ve hayata geçirilmesi sürecinin öznesi de insandır. İlâhî vahiy insanlara hitap etmekte, fakat bu vahyin anlaşılması ve yaşanabilir bir hayat düzenine dönüştürülmesi insanın aklı, iradesi ve tecrübesi aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Mezheplerin, din anlayışındaki farklılaşmaların kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan beşerî oluşumlar olduğu dikkate alındığında, mezhep olgusunun temelinde de insan unsurunun bulunduğu açıkça görülmektedir. Çünkü mezhepler, ilahî dinin kendisi değil; dinin insanlar tarafından anlaşılması ve yorumlanması sürecinde ortaya çıkan düşünsel yapıların tarihsel biçimleridir. Bu nedenle mezheplerin oluşumunda belirleyici olan faktörlerin başında insanın düşünsel, psikolojik ve sosyal özellikleri gelmektedir. İnsanların sahip oldukları farklı bilgi düzeyleri, hayat tecrübeleri, kültürel çevreleri ve düşünme biçimleri, dinin yorumlanmasında farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

İnsan varlığı statik bir yapıdan ziyade sürekli değişim ve gelişim içinde bulunan dinamik bir varlıktır. İnsan, sürekli bir “oluş” hâli içinde varlığını sürdürmektedir. Bu oluş süreci yalnızca biyolojik gelişimle sınırlı değildir; aynı

zamanda zihinsel, psikolojik ve ruhsal boyutları da kapsamaktadır. İnsan, hayatının her anında yeni tecrübeler edinmekte, yeni bilgiler öğrenmekte ve yeni anlamlandırma biçimleri geliştirmektedir. Bu nedenle insanın düşünce dünyası da sürekli bir dönüşüm ve gelişim içindedir.

İnsanın bu dinamik yapısı, dinî düşünce ve yorum alanında da kendisini göstermektedir. İnsanların farklı zamanlarda, farklı sosyal ve kültürel koşullar içinde dinî metinleri yorumlamaları, dinin anlaşılmasında çeşitliliğin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Mezhepler, bu çeşitliliğin tarihsel süreç içinde kurumsallaşmış biçimleri olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla mezheplerin varlığı, insanın düşünsel ve sosyal çeşitliliğinin dinî alana yansımaları olarak da değerlendirilebilir.

İnsanın varlık süreci, biyolojik anlamda ilk hücrelerinin oluşumu ile başlamakta ve hayatının son anına kadar devam eden bir gelişim ve değişim süreci olarak sürmektedir. Bu süreç yalnızca fiziksel gelişimi değil; aynı zamanda insanın zihinsel, ahlaki ve ruhsal olgunlaşmasını da içermektedir. İnsan, hayatı boyunca kendisini geliştirmeye, yeni anlamlar üretmeye ve varoluşunu daha yüksek bir bilinç düzeyine taşımaya çalışmaktadır. Bu bakımdan insanın hayatını sürekli bir gelişim ve olgunlaşma süreci olarak görmek mümkündür.

Bireysel düzeyde bu süreci “insanın kendini gerçekleştirme süreci” olarak ifade etmek mümkündür. Kendini gerçekleştirme, insanın sahip olduğu potansiyelleri açığa çıkarması, aklını ve iradesini etkin biçimde kullanması ve hayatını anlamlı bir değerler sistemi içinde düzenlemesi anlamına gelmektedir. Din, bu süreçte insana yön veren önemli bir rehber işlevi görmektedir. Vahiy, insanın aklını destekleyen ve onun varoluşunu daha bilinçli bir şekilde anlamlandırmasına yardımcı olan ilahî bir referans noktası sunmaktadır.

Dolayısıyla din ile insan arasındaki ilişki, tek yönlü bir ilişki değildir. Din, insanın hayatını anlamlandırmasına yardımcı olurken; insan da sahip olduğu akıl ve irade sayesinde dini anlamaya ve yorumlamaya çalışmaktadır. Mezhepler ise bu karşılıklı ilişkinin tarihsel süreç içinde ortaya çıkardığı düşünsel yapıların kurumsallaşmış biçimleri olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında mezhepler, dinin kendisi değil; insanın dinle kurduğu ilişkinin tarihsel ve düşünsel tezahürleri olarak görülmelidir.

Değişen ve dönüşen bireylerin oluşturduğu toplum da doğal olarak sürekli bir yenilenme ve tazelenme süreci içindedir. İnsanların düşünce dünyaları, değer yargıları ve tecrübeleri zamanla değiştikçe, bu bireylerden oluşan toplumsal yapı da aynı şekilde dinamik bir dönüşüm yaşamaktadır. Dolayısıyla hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sürekli bir değişme ve yenilenme söz konusudur. Bu değişim süreci, yalnızca sosyal ve kültürel alanlarla sınırlı kalmayıp, dinin anlaşılma ve yorumlanma biçimlerini de etkilemektedir. Toplumsal şartlar, tarihsel gelişmeler ve kültürel bağlam değiştikçe, dinî anlayışın öne çıkan yönleri de zamana ve zemine göre farklılık gösterebilmektedir.

Bu noktada insanın yaratılış itibarıyla “tek” ve özgün bir varlık oluşu önemli bir belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Her insan, biyolojik, psikolojik ve zihinsel özellikleri bakımından kendine özgü bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla biri diğerinin birebir aynı olan iki insanın varlığından söz etmek mümkün değildir. Her birey, kendi tecrübeleri, düşünsel yönelimleri ve hayat şartlarıyla başlı başına ayrı bir dünyayı temsil etmektedir. İnsanların bu özgün ve benzersiz yapıları, olayları algılama, değerlendirme ve yorumlama biçimlerinin de farklı olmasına yol açmaktadır.

Bu nedenle insanların din olgusu konusunda farklı anlayış ve tutumlara ulaşmaları kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Her birey dünyayı kendi bakış açısından görmekte, olayları kendi zihinsel ve duygusal çerçevesi içinde değerlendirmektedir. İnsanların görüşleri, düşünceleri ve kanaatleri; sahip oldukları yeteneklere, bilgi birikimlerine, içinde yetiştikleri kültürel ortama ve zihinsel kapasitelerine göre değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla dinî meselelerin anlaşılması ve yorumlanması sürecinde de farklı yaklaşımların ortaya çıkması oldukça doğal bir durumdur.

Din söz konusu olduğunda bu farklılaşmaların daha da belirgin hale geldiği görülmektedir. Çünkü din yalnızca düşünsel bir sistem değil; aynı zamanda inanç, duygu ve tecrübe boyutlarını da içeren çok katmanlı bir olgudur. Özellikle dinin inanç boyutu devreye girdiğinde, bireyler arasındaki farklılıklar daha belirgin hale gelmektedir. İnanç alanının başkalarıyla paylaşılan ve görünür olan kısmı oldukça sınırlıdır. İnsanların inanç dünyalarının önemli bir bölümü ise içsel ve kişisel bir tecrübe alanına aittir.

Her insan inancını bireysel olarak yaşar ve inancının derinliğini, niteliğini ve anlamını en iyi kendisi bilir. İnanç, bireyin iç dünyasında şekillenen ve çoğu zaman dışarıdan tam olarak gözlemlenemeyen bir gerçekliktir. Bu nedenle bir insanın inanç tecrübesini bütünüyle başka bir insana aktarması da oldukça güçtür. İnanç alanındaki tecrübeler çoğu zaman sözle ifade edilmesi zor olan içsel deneyimlere dayanmaktadır.

Bu durum, dinî düşünce alanında ortaya çıkan yorum çeşitliliğinin anlaşılmasını kolaylaştıran önemli bir unsurdur. İnsanların farklı bilgi düzeyleri, farklı hayat tecrübeleri ve farklı düşünsel yönelimleri, dinin anlaşılma biçimlerinin de çeşitlenmesine yol açmaktadır. Mezhepler, bu çeşitliliğin tarihsel süreç içinde belirli düşünce sistemleri halinde kurumsallaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak dinî anlayışlardaki farklılaşmaların temelinde hem insanın bireysel özellikleri hem de toplumsal değişim süreçleri yer almaktadır. İnsanların farklı bakış açılarına sahip olmaları, dinin yorumlanmasında da çeşitli yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum, mezheplerin doğuşunu ve gelişimini anlamak açısından önemli bir anahtar niteliği taşımaktadır. Mezhepler, insanın düşünsel çeşitliliğinin ve tarihsel tecrübelerinin din alanındaki yansımaları olarak değerlendirilmelidir.

İnanç alanına ilişkin ferdî tecrübelerin, genelleştirilerek evrensel ve bağlayıcı bir bilgi biçimi gibi sunulması hem metodolojik açıdan problemli bir yaklaşım teşkil etmekte hem de ciddi yanlış anlamalara ve sapmalara zemin hazırlayabilmektedir. Çünkü bireysel dinî tecrübeler öznel nitelik taşımakta, büyük ölçüde kişinin psikolojik yapısı, kültürel çevresi ve hayat tecrübeleriyle şekillenmektedir. Bu tür deneyimlerin genel geçer doğrular olarak sunulması, dinin kurucu ilkeleriyle bireysel yorum ve deneyimlerin birbirine karıştırılması sonucunu doğurabilir. Bu durum, zamanla dinî anlayışların keyfî yorumlara açık hale gelmesine ve din adına ileri sürülen görüşlerin sağlam bir referans zemininden uzaklaşmasına yol açabilmektedir.

Bu bağlamda İslâm'da inanç alanına ilişkin bilgi kaynağının vahiy ile, yani Kur'ân ile sınırlandırılmış olması önemli bir denge unsuru olarak değerlendirilebilir. Kur'ân'ın inanç alanındaki temel referans olarak kabul

edilmesi, bireysel yorumların ve öznel tecrübelerin dinin kurucu ilkeleri yerine geçirilmesini engelleyici bir işlev görmektedir. Başka bir ifadeyle vahyin belirleyici konumu, inanç alanında ortaya çıkabilecek keyfi ve temelsiz yorumların sınırlandırılmasına katkı sağlamaktadır. İnanç bireysel bir alan olmakla birlikte, bu alana ilişkin temel bilginin vahiy kaynaklı olması, dinî düşüncenin belirli bir çerçeve içinde kalmasına imkân vermektedir.

Bu açıdan bakıldığında, Müslümanların din anlayışında Kur'ân merkezli bir yaklaşımı daha güçlü bir şekilde benimsemeleri durumunda dinî yorum alanındaki farklılaşmaların bu denli yaygın ve keskin boyutlara ulaşmayabileceği söylenebilir. Kur'ân'ın ortaya koyduğu temel ilkeler etrafında şekillenen bir din anlayışı, mezhepsel ve düşünsel farklılıkların daha dengeli bir biçimde ortaya çıkmasını sağlayabilir ve dinin özünden uzaklaşan yorumların önüne geçebilir. Kur'ân merkezli yaklaşım, dinî düşüncüyü hem ilahî referansa dayandırmakta hem de bireysel yorumların sınırlarını belirlemektedir.

Öte yandan insan, yaratılışı gereği inanmaya eğilimli bir varlıktır. İnanç olgusu insanın varoluşuyla birlikte ortaya çıkan temel bir özellik olarak değerlendirilebilir. İnsanlık tarihine bakıldığında din olgusunun hemen her toplumda varlık göstermesi ve insanlık tarihinin önemli dönemlerine yön vermesi, insanın inanma ihtiyacının ne derece güçlü olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, dinin yalnızca belirli kültürlere veya toplumlara ait bir olgu olmadığını; aksine insanlık tarihinin en temel gerçekliklerinden biri olduğunu göstermektedir.

İnsan, varoluşunu anlamlandırma arayışı içinde sürekli olarak inanabileceği bir hakikat aramaktadır. Bu arayışın merkezinde ise tevhid ilkesi yer almaktadır. Tevhid, yani Allah'ın birliğine iman, bütün peygamberlerin insanlığa yönelttiği çağrının temelini oluşturmuştur. Peygamberlerin ortak mücadelesi, insanları tek Tanrı inancı etrafında birleştirmek ve onları çok tanrıcılık veya putperestlik gibi inanç biçimlerinden uzaklaştırmak olmuştur. Bu nedenle tevhid ilkesi, yalnızca İslâm'ın değil, bütün ilahî dinlerin merkezinde yer alan temel bir inanç ilkesidir.

Ancak insan, tevhid inancına ulaşamadığı veya bu inancı koruyamadığı durumlarda farklı nesne ve değerleri kolaylıkla kutsallaştırabilmektedir. Tarih boyunca insanların korktukları veya aşırı derecede sevdikleri varlıkları kutsallaştırarak putlaştırdıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra yalnızca somut

nesnelere değil; g, servet, iktidar ve hatta bireysel arzular gibi soyut değerlerin de zaman zaman putlaştırıldığına tanık olunmaktadır. Bu tür putlaştırma eğilimleri, insanın zgr düşünme kapasitesini ve ahlaki sorumluluğunu zayıflatan süreçlere yol açabilmektedir.

Her putlaştırma olayı, insan özgürlüğünün adım adım sınırlanması anlamına gelmektedir. Çünkü insan, kutsallaştırdığı her unsur karşısında kendi özgürlüğünü ve eleştirel düşünme kapasitesini büyük ölçüde kaybetmektedir. Oysa tevhid inancı, insanın yalnızca Allah'a yönelmesini ve hiçbir varlık karşısında mutlak bir bağımlılık geliştirmemesini ifade etmektedir. Bu yönüyle tevhid, insanın hem düşünsel hem de ahlaki özgürlüğünü koruyan temel bir ilkedir.

Dolayısıyla gerçek zgrlğe ulaşmanın yolu, insanın yalnızca Allah'a kulluk etmesi ve hiçbir dnyev unsuru mutlaklaştırmamasından geçmektedir. Tevhid inancı, insanın hem zihinsel hem de toplumsal düzeyde özgürleşmesini sağlayan bir bilinç biçimi olarak değerlendirilebilir. Bu bilinç, insanı hem dışsal baskılardan hem de kendi arzularının esaretinden kurtararak daha bilinçli ve sorumlu bir varlık haline getirmektedir. Bu bakımdan tevhid ilkesi, yalnızca bir inanç meselesi değil; aynı zamanda insanın özgürleşme sürecinin temel anahtarlarından biri olarak görülmelidir.